

Halide Edip'in Hikâyeciliği Üzerine

Âlim KAHRAMAN

Adı daha çok romancılığı ve toplum içindeki rolüyle öne çıkmış olan Halide Edip, yazı hayatının başlangıcı sayabileceğimiz 1908'den hayatının son dönemlerine kadar hikâyeler de yazmış ve yayımlamıştır. Bunlardan bir kısmını *Harap Mabetler* (1911) ve *Dağa Çıkan Kurt* (1922) kitaplarında bir araya getirmiştir. Bu iki kitabında topladığı metinlerin sayısı -sonraki baskılarda eklenenlerle beraber- elli dördtür. Bir bu kadar metin de (elli beş) ölümünden sonra yayımlanan *Kubbede Kalan Hoş Sada* (1974) kitabında yer almıştır. Toplamda yüzü aşan sayısıyla bu metinler, azımsanmayacak bir hikâye birikimiyle karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir.

Bu toplama yakından baktığımızda kitaplarda yer alan metinlerden bir bölümünün “mensur şiir” kategorisine dâhil edilebilecek özellikler taşıdığı görülmür. Yazar, zaten kendisi de ilk kitabında böyle bir bölümlemeye gitmiştir. *Harap Mabetler*, Halide Edip'in ilk eserleri arasındadır. Kitaptaki metinlerin çoğu, eski Servet-i Fünuncular tarafından 1908'de yayımlanmaya başlanan *Tanin* gazetesinde çıkmıştır. Üslup itibarıyla, etkileri henüz silinmemiş olan Edebiyat-ı Cedide yazarlarının izlerini taşır. Ayrıca, kitapta mensur şiir kategorisine dâhil edilebilecek metin sayısı, yazarın ayırdıklarıyla sınırlı görünmemektedir.

Dağa Çıkan Kurt Halide Edip'in fiilî olarak da katıldığı Millî Mücadele süreci hikâyelerini içinde barındırır. Bu sebeple dikkatleri üzerinde toplaya gelmiş, adı öne çıkmış eserlerinden biridir. *Kubbede Kalan Hoş Sada*'da ise, Halide Edip'in yazarlığının her dönemine ait metin -mensur şiir, hikâye- yer almaktadır. İki kitabının dışında kalmış olanlar orada bir araya getirilmiştir. Bu sebeple tam bir ambar görünümündedir. Yazarın kendisinin hazırladığı diğer iki hikâye kitabından daha dağınık bir yapı sergiler. Bundan mıdır bilinmez, diğer eserleri arasında, hak etmediği bir derecede kenarda kalmıştır. Yazımızda, merkeze bu kitaptaki bazı hikâyeleri alacağız. Kitaba adını veren “Kubbede Kalan Hoş Sada” yanında, “Seydelaa”, “İşildak'ın Rüyası”, “Harap Hatıraları-Anadolu Simalarından”, “Muharebeyi Kazananlar”, “Ah Vatan, Vah Vatan”, “Ağzından

Çıktığı Gibi”, “Balalayka Çalan Adamın Sergüzeşti” hikâyeleri bunların başında geliyor. Hemen belirtelim ki, bu dokuz-on hikâyeye Halide Edip’in uzun yazarlık sürecinin her dönemini temsil edebilecek bir çeşitlilik göstermektedir. Eğer kronolojik sıraya göre başlamamız gerekirse ilk ele almamız gereken hikâyeye “Işıldak’ın Rüyası” olmalıdır.

Çanakkale Savaşı sürerken *Tanin*’de yayımlanan “Işıldak’ın Rüyası” bu savaşı konu alır. Halide Edip adı, daha çok Millî Mücadele’yle özdeşleştirilse bile, yazar sadece o tarihî dönemi değil, ondan önceki Balkan ve Birinci Dünya savaşlarını da eserlerinde işlemiştir. Hikâyeye bize bunu hatırlatmış oluyor öncelikle. Işıldak, bu savaşın subaylarından biridir.

Hikâyede bir savaş gecesi anlatılmaktadır. Ayın nurlandırdığı bu gecede, bütün ordugâh uykudadır. Çadırlarda, çadırların dışında, hâkî elbiseleri içinde, yaralı veya değil, er ve subaylarıyla Türk askeri diş dişe, göz göze, göğüs göğüse vurularak geçen bir günün akşamında uyumaktadır. Fakat bir olağanüstülük vardır. Yorgunluktan olduğu yere serilivermiş bu askerlerin arasında garip ve semavi insanlar dolaşmaktadır. Onlar, Çanakkale üzerindeki yeni kıyametin sebebini anlamak üzere kefenlerini yırtıp mezarlarını açarak gelmiş en eski şehitlerdir. Aralarında Rumeli fatihi Şehzade Süleyman, komutanlar Aksungur, Akçakoca ve Evrenos Bey de vardır. Onların etrafında birçok başka semavi er toplanmıştır. Başlarında Mevlevi sikkeli taşıyan bu insanlar, kim olduklarını bilmedikleri, yerde yatan yüzleri aşına, kıyafetleri kendilerine yabancı askerlerden haber sormak isterler. Fakat nasıl temas sağlayacaklarını bilememektedirler. Şehzade Süleyman sonunda etrafındakilerle beraber, denize karşı kurulmuş bir çadırın önüne varır. O çadırın içinde bir genç subay, herkesin uykuda olduğu bu saatte ellerini yıldızlara ulaşacak gibi göklere kaldırmış dua etmektedir. Alnında, kabalağının altında, beyaz bir mendille sarılmış bir yarası vardır. Rumeli’nin ilk fatihlerini büyük harnaneleri, yüce yüzleriyle karşısında görünce göğsünden gözlerine sıçrayan kalbiyle onları tanır. Büyük bir vect içinde Şehzade Süleyman’ın ayakları dibine düşer. Şehzade, elini genç subayın yaralı alnı üstünde yumuşak bir okşayışla dolaştırır. Ondaki hangi zamanın ve hangi hakanın ordusundan olduklarını sorar. Subay, Sultan Mehmet Reşat’ın ordusundanım, adım Teğmen Işıldak, diye cevap verir.

1 Halide Edip, “Işıldak’ın Rüyası”, *Tanin*, nr. 2145, 11 Aralık 1914 (*Kubbede Kalan Hoş Sada*, İstanbul 1991, 3. b., s. 61-67).

Bütün gece Allah'tan sizi diledim, diye de ekler. Niçin, sorusunu ise, çünkü dün başımdan bir şarapnelle yaralanıp bir hendeğin içinde kendimi kaybettiğim zaman seni gördüm Şehzadem, diye cevaplar.

Ertesi gün Teğmen Işıldak, yarası iyileşmiş olarak bölüğünün başına geçer. Bu durumu şaşkınlıkla izleyen erlerine ise, Şehzade Süleyman'ın mübarek eli rüyamda yarama dokunarak iyi etti, açıklamasını yapar.

Hikâyedeki dinî-metafizik atmosfer üzerinde durmak lazımdır. Halide Edip'in savaş hikâyelerinde gizli bir “manevi”likten söz edilebilirse de, ruhların durdukları konumdan yeryüzüne bakışın canlandırıldığı böyle bir örnek nadirdir. Bu hikâye, belki Abdülhak Hamid'in eserlerine bağlanabilecek bir perspektiften bakılarak konumlandırılabilir. Hikâyede olanlar, “rüya” kavramıyla olabirlik sınırları içine çekilse bile, metafizik boyutun irrealitesi, dil ve anlatımın realize edici unsurlarıyla sahicilik kazanır.

Halide Edip bu hikâyesinin hayatındaki karşılıkları hakkında yıllar sonra yazdığı hatıralarında bazı açıklamalara yer vermiştir. *Yeni Turan* romanının yayımlandığı yıldır (1912). Derne'den bir mektup alır. Mektup, oradaki tek makinelî tüfek birliğinin altı subayı tarafından “Yeni Turan Zabitleri” diye imzalanarak gönderilmiştir. Baştaki imza “Işıldak”a aittir. Mektup yazar üzerinde derin etkiler bırakır ve unutamaz. Bu etki, Gelibolu Seferi sırasında “Işıldak'ın Rüyası”nı yazdırır. Yine yazarın belirttiğine göre “Işıldak” karakterine kaynaklık eden subay Türk Ocağı'nın ilk üyelerindendir. Fakat yazar onunla hiç karşılaşmaz. Ondan en son Irak'tan bir mektup alır. Sonrasında da orada şehit olduğunu öğrenir.²

Yazarın Birinci Dünya Harbi içindeki hatıralarından doğan bir başka hikâyesi de “Harp Hatıraları-Anadolu Simalarından”dır.³ Bu hikâye bir asker hastanesinde geçer. Orada hastabakıcılık yapan anlatıcı, tanıdığı askerlerden bazılarının portrelerini çizer. Onları bazı ortak yönleri yanında, birbirinden farklı kişilik özellikleriyle belirginleştirir. Halide Edip'i kendisi yapan dikkatli bir gözlem ve ruhi kavrayıcılık bu hikâyeyi özgün bir metin yapmaya yetmiştir.

Hastanedeki yaralı askerlerden biri Arif Onbaşı'dır. Kendini önemseyen ve ilgilerin üzerinde toplanmasını diğerlerinden daha fazla hak ettiğini düşünen Arif Onbaşı, etrafındaki yaralılara karşı, tenezzülen kendilerini seven bir tavır içindedir. Yazar, asker kişilerinin karakterlerini ortaya koyarken onları mezi-

2 Halide Edip-Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, İstanbul 1985 (7. b.), s. 151.

3 Halide Edip, “Harp Hatıralarından-Anadolu Simalarından”, *Türk Yurdu*, C. VIII, nr. 6, 3 Haziran 1915, s. 2591 (*Kubbede Kalan Hoş Sada*, s. 139-144).

yetleri yanında zaaflarıyla da canlandırmaya dikkat eder. Bununla beraber her hâlleriyle onları seven, sevgisiyle sarmalayan bir tutumu vardır. Bu sevgiden Arif Onbaşı da nasibini alır. Zaaf sayılabilecek yönlerine rağmen, hikâyeyi okurken onu sevimli buluruz. Hikâyede hasta bakıcılık yapan anlatıcı kadın, ellerinden geçen otuz Anadolu hastaya bir ana şefkatiyle yaklaşır. Onlar da ona “Anacığım” diye seslenirler.

Bu hikâyenin sevecen hasta bakıcısı, neredeyse bire bir yazarın kendisidir. Halide Edip hatıralarında, hikâyedeki bir karakterden ve üzerindeki etkilerinden söz eder. Ayrıca hikâyede yer verilmeyen arka-plan bilgilerini de buluruz orada. Buna göre hikâyeye konu olan hastane, 1912 yılında Teali-i Nisvan Cemiyeti tarafından Sultanahmet civarında kurulmuş otuz yataklı bir özel hastanedir. Halide Edip, Nakiye Hanım’la beraber, bu cemiyetin yardım ve hasta bakıcı kolunu düzenlemektedir. Bir süre o hastanede bizzat hasta bakıcılık da yapar.

Bakımını yaptığı hastalardan bazıları belleğine yerleşip kalır. Hatıralarında, Anadolu’nun sembolü gibi gördüğü bir erden bahseder. Arnavutluk’ta başladığı askerliği Yemen’de devam eden bu er orada yedi yıl kalır. Sıkıntılar ve sıtma ona zekâsını büyük oranda kaybettirir. İstanbul’a gelişinin ardından ise Balkan cephesine gönderilir. Orada yaralandıktan sonra bu hastaneye gelmiştir. Hikâyede yer verdikleriyle bire bir örtüşen bu hatıralarda, erin Yemen’de ana dilini unutacak duruma geldiği, Arapçayı da fazla öğrenemediği belirtilmektedir. Bacaklarının kesilme tehlikesi bulunan er, acılara büyük bir dayanıklılıkla karşı koyar. Uyuşturulmadan yapılan ameliyatlar sırasında yanındaki hemşirenin -yazarın- elini tutar ve ameliyat sonuna kadar böylece kalmasını ister.⁴ Hikâyede adı Ömer olarak geçen bu erden “kalbi en çok yoran bir sima” diye söz edilir. Bir aydan fazla yanlarında kaldığı yaralı erler Halide Edip’e Anadolu’yu hakiki surette sevdirmiştir. Yazar, onların en çok sevdiği ortak bir özelliği olarak ise, kendilerinin farkına varmadığı, en ince kadını incitmeyecek incelikteki sade ve doğal efendiliklerini belirtir.

“Muharebeyi Kazananlar” hikâyesinde bu konuya tekrar dönen Halide Edip, hepsi temiz, hepsi yeni giyinmiş askerin vakarından ve üstlerinden akan efendiliğinden bir kere daha söz açar.⁵

4 *Mor Salkımlı Ev*, s. 149-150.

5 Halide Edip, “Muharebeyi Kazananlar”, *Dergah*, C. II, nr. 20, 5 Şubat 1922, s. 115 (*Kubbede Kalan Hoş Sada*, s. 149).

Halide Edip'in bazı hikâyeleri bir portre etrafında şekillenmektedir. *Kubbede Kalan Hoş Sada* isimli eserde en dikkati çeken portre hikâyesi "Seydelaa"dır.⁶ 127 yaşına kadar yaşayan bu adam, ömrü boyunca köyünde muhtarlık yapmıştır. "Seydelaa", küçük bir birimde, ideal bir toplum düzeni kurmuş bir şefin hikâyesidir. Yazar, Seydelaa'da, bir çeşit minyatür Mahatma Gandhi kimliği görür. Benzeşen taraflarını onun da Gandhi gibi suskun biri olması, boş durmadan çalışması, bütün köy halkı üzerindeki otoritesi olarak belirtir.

Hikâyede Seydelaa hem fiziki hem de kişilik özellikleriyle ortaya konulur. Boyu çok uzundur, öyle uzun ki, ayakları yere değmeden binebileceği bir beygir yoktur. Buna rağmen bir eşeğe bile binse ayaklarını yere değdirmez, hayvan altında tıkr tıkr uçar gibi yol alır. İki at uşağı vardır ama o, atlarına kendisi bakar, tımar eder, nallarına kadar yıkar. Köyde onun ahırını gibi ahır yoktur. Hayvanları bakımlı, sırtları pırl pırlıdır. İnsanlar bir at satın alacağı zaman mutlaka ona gösterir, atın ilk terbiyesini ona yaptırırlar. Misafir odası her vakit doludur. Hatırlı misafirler, köylüler onun odasında toplanır. Kendisi söze karışmaz, dinler; loş bir köşede oturur. İnsanlar arasında suskundur, ancak bir tek sözle söylediğini yaptırır. Giydiği kumaşların hepsini kendi dokumuştur. Köye dışardan kumaş sokmaz, köylülerin kendi kumaşlarını kendisinin dokumasını ister. Ne içki ne sigara içer. Ona danışmadan kız alıp verilmez. İnsanların birbirleriyle uyum sağlayıp sağlayamayacaklarını onları görüp konuşunca hemen anlar. Askerleri çok sever. Ona herkes güven besler. Geçtiği yerlerde onunla karşılaşanlar durur, ellerini kavuşturur, büyük bir saygı gösterir. Yaramaz çocuklar bile öyledir. Hatta sürülerin arasından geçerken hayvanlar kulaklarını indirir, kuyruklarını kısar ve durur. Kimseye kötü laf etmez, küfürlü konuşmaz. Hiç gülmez, ancak çok yumuşak bir yüreği vardır. Ölünceye kadar kendi işini kendi görmüş, başkasına işini gördürmemiştir. Misafirlerinin atlarını kendi elleriyle yemler. Son derece cömerttir. İşlerinde kadınlara yardım eder. O, veren elin alan elden efdal olduğunu söyler.

Bu hikâyede dikkat çeken durumlardan biri, gözlemleyenle yazanın farklı olmasıdır. Anlatıcı-yazar "bunu bana, bu adamın soyundan ve köyünden bir kadın anlattı" der. Köylü kadın, yazarın evinde hizmetçilik yapmaktadır. Halide Edip'in Anadolu'yla ilgili hikâyelerinin bir kısmı, savaş yıllarına ait kendi gözlemlerinden doğmuştur. Ancak bir bölümünde yazar gözleyici değil aktarıcı konumdadır. Bu tür hikâyeler, bir çeşit röportaj karakterine sahiptir. Bu açıdan baktığımızda bir hikâyesine başlık yaptığı "ağzından çıktığı gibi" başlığı

6 Halide Edip, "Seydelaa", *Yeni İstanbul*, nr. 2308-2310, 19-21 Nisan 1956 (*Kubbede Kalan Hoş Sada*, s. 45-52).

dikkat çekicidir. Söz konusu hikâyelerde gözlemini aktaran da kendi kişiliğiyle hikâyeye girer. “Ağzından Çıktığı Gibi”de⁷ “*Hikâyesi üç saat sürdü. Üç sütuna sığmadığı için hülâsa ettim, hatta atladığım yerler var, fakat ağzından naklettiğim parçadaki sözleri söylediği gibi zapt ettim*” gibi cümleler vardır. “Yeni Dünya Eski Kadın”⁸ ise “*Sakin bunu bir hikâye sanma, sevgili okuyucu. Bu hemen hemen doğrudur.*” diye başlar.

“Seydelaa” hikâyesindeki bu kısaltma üzerinde de durulabilir. Seydelaa, acaba Seyyid Ali Ağa’nın bir kısaltması mı? Yazar, onun kişilik yapısıyla Mahatma Gandhi arasında benzerlikler buluyor. Başka bir açıdan bakarak, onun, örnek yaşayışı ve minyatür hâlde kurduğu ideal toplum yapısıyla kendi medeniyet geçmişimizdeki önderleri hatırlattığı da söylenemez mi? Cömertliği, merhameti, kendi işini kendisinin görmesi bu konuda kadınlara yardımcı olması dikkati çeken özelliklerdir. Veren elin alan elden üstün olduğunu belirten sözü Peygambere ait bir sözdür. Kültürümüzde “Seyyid”, soyu Peygambere bağlananlara verilen bir isimdir.

Kitaba başlık yapılan “Kubbede Kalan Hoş Sada”⁹ hikâyesinin de Halide Edip’in hikâyeciliği içinde farklı ve önemli bir yeri bulunduğu söylenebilir. Bu hikâyede asıl kahraman İstanbul’dur. Şehrin musikiyle, sanatla da birleşen ruhudur. Halide Edip’in sanat ve düşünce problemleri etrafındaki birçok duyarlılık unsurunu bünyesinde barındırır. Her şeyden önce yazarın Türk musikisi hakkında beslediği duygular, bu musikinin Batı müziği karşısında alması gerektiğini düşündüğü yeni şekil hakkındaki teklifleri saklıdır içinde. Ayrıca, şehrin kaybolan eski ruhunun musiki yoluyla canlandırılması meselesi vardır.

Hikâye 1938 yılında yayımlanmıştır, ancak olaylar geleceğe ait bir zamanda geçmektedir. Geleceği kurgulama, Halide Edip’in zaman zaman başvurduğu bir anlatım yoludur. Bu uygulamaya romanlarında da rastlanır. Ancak, yazımını hikâyeleriyle sınırlı tuttuğumuz için bir başka hikâyesini daha örnek olarak analım. 1939’da yayımlanan “Cumhuriyet Bayramı”¹⁰ hikâyesinde gelecekteki zaman 1970 yılıdır.

“Kubbede Kalan Hoş Sada” hikâyesinde, kendini gizleyen zengin bir adamın düzenlediği bir yarışma konu edilmektedir. Musikişinaslar arasında düzenlenen yarışmanın konusu İstanbul hayatından alınmış bir opera bestelenmesidir.

7 Halide Edip, “Ağzından Çıktığı Gibi”, *Akşam*, nr. 7368, 22 Nisan 1939 (*Kubbede Kalan Hoş Sada*, s. 162-167).

8 “Yeni Dünya Eski Kadın”, *Yedigün*, nr. 201, 13 Ocak 1937 (*Kubbede Kalan Hoş Sada*, s. 168-170).

9 “Kubbede Kalan Hoş Sada”, *Yedigün*, nr. 278, 5 Temmuz 1938 (*Kubbede Kalan Hoş Sada*, s. 13-18).

10 “Cumhuriyet Bayramı”, *Akşam*, nr. 7556, 2 Kasım 1939 (*Kubbede Kalan Hoş Sada*, s. 201-205).

Bir yıl sonra üçü yerli, biri Alman, biri Rus ve biri İtalyan tanınmış altı musikişinastan oluşan hakem heyeti huzurunda Gülhane Parkında çalınacak olan operalar arasında birinci gelene, gizli zengin, tüm serveti olan altı milyonu ödül olarak verecektir.

O gün geldiğinde büyük bir kalabalık önünde gerçekleşen yarışmada, “Kubbede Kalan Hoş Sada” adlı opera birinciliği kazanır. Operanın özelliği İstanbul’un kaybolan seslerini bünyesinde toplamasıdır. Sabahtan gece yarısına kadarki bir zaman dilimi esas alınmıştır ve opera kemençelerin çıkardığı horoz sesleriyle başlamıştır. Sonra kalın sesli bir adamla billur sesli bir erkek çocuğun seher vakti iki minareden verdiği “Esselât” yükselir. Bundan sonra, uyanan şehrin sokaklarında salepçi, sütçü, börekçi, zerzevatçı ve diğer satıcıların sesleri yükselir. Dümbelekler “tamtara tamtam... tam tam”ı tutturunca dinleyiciler arasındaki ihtiyar kadınlar, eski bir ahabap görmüş gibi “Hakkâmlar geçiyor” diye haykırırlar. Dinleyiciler “gökte melek yerde can”ı ağlatan goygoycular geçerken “hey goy goy, canım” diye onlara eşlik eder. Dilenciler, ilahicilerin ardından birdenbire tefli, zilli, maşalı seyyar bir çingene saz takımının “Vallahi güzel gözlerin, billahi güzeldir” şarkısı duyulur. Nihayet akşamın sesleri bir bir geçer: Yoğurtçu, simitçi, mısır buğdaycı... Her mahallede yatsı ezanı okunur. Sesler hafifler, hafifler ve gırç, gırç diye duyulan beşik sesine kalın, uzun bir kadının ninni sesi karışır.

Başta hoparlörle yapılan açıklamaya göre, operanın kahramanı Eyüplü Hacı Selami Efendi’dir. O, Enderun’un son yetiştirdiği simalardan biridir. İlk üç perde, tamamen eski zamanlara ait eski Türk besteleriyle yapılmıştır. Dördüncü ve beşinci perde yeni hayatı gösterir ve yeni sesleri bu ihtiyar adamın nasıl anladığını tasvir eder. Hayatının son senelerinde içine düştüğü sefalet ve bir köşede nasıl kimsesiz öldüğü... Hacı Selami Efendi’nin ölürken duyduğu İstanbul sesleri, bunların dimağında yarattığı son hava çalınacaktır.

Sonradan anlaşılır ki, Hacı Selami Efendi operayı besteleyen bestekâr Hazım Aslan’ın babasıdır ve kendisi de bir musikişinastır. Oğluna otuz sene boyunca bütün hayatını ayrı ayrı musiki parçalarıyla ifade etmiştir. Hazım Aslan, yokluklar içinde ölen, armoni ve orkestrasyon denilen şeyleri bilmeyen babasının küçük küçük melodilerden ibaret olarak bıraktığı bestelerini toplayıp ekleyerek düzenlemiştir. O, bu sebeple, aslında eser benim değil, babamındır, demektedir.

Yarışmayı düzenleyen yaşlı adamın da bir hikâyesi vardır. O, ne bir eski harp zengini, ne de borsa oyuncusudur. Eski bir basma tüccarıdır. Kerestecilerde küçük bir evde oturmakta, sade bir hayat sürmektedir. 1930’da ticareti bırakmış, küçüklükten musikiye meraklıymış. Genç yaşında sağır olmuş. Büyük bir zevk-

le en çok hatırladığı, sokak sesleridir. Bir defa Avrupa'ya gitmiş. Orada eski bir şehrin hayatına ait olan bir opera seyretmiş. İstanbulu da dünyaca ünlü bir şehir yapmak istemiş ve servetini bu yolda feda etmeye karar vermiş.

Hazım Aslan, kazandığı altı milyonun üç milyonuyla fakir çalgıcılar için bir yardım sandığı kurar. Onlardan bir heyet her hafta sırayla babasının mezarında “Kubbede Kalan Hoş Sada”yı icra edecektir.

Bu hikâyede birkaç kere vurgulanan fakirlik, düşkünün elinden tutma temeleri de Halide Edip'in hikâyelerdeki temel izleklerdendir. Kültürü, efendiliği, saraylılığı, sanatkâr kişiliğiyle dikkat çeken alçak gönüllü yaşlılar yazarın kendi yakın aile çevresinde de bulunan kişilerdir. Yazar “Arka Sokak”¹¹ başlıklı bir yazısında, sokakları üçe ayırdığından söz eder. Kudret ve servet sahiplerinin oturduğu “Divanyolu”, orta sınıfın oturduğu “Orta Sokak” ve fakara insanların mekânı olan “Arka Sokak”. Bir orta sokak evladı olduğunu belirten Halide Edip, “Fakat bazı esaslarına sadık kaldığım orta sokakta bir âsi gibi yaşadım. En çok merak ettiğim yer ‘arka sokak’tı” diye de ekler. Düşkünün yanında olan tutumu eserlerine de temel bir karakter olarak yansımış olan yazarın hikâyeye kahramanları arasında büyük bir sevgiyle dünyalarını anlamaya çalıştığı hizmetçiler, fakirler, yaşlılar ve çocuklar önemli bir yer tutar. Bu insanlar tüm hikâyelerinde, onca imkânsızlık ve muhtaçlığın içinde onurlarından ödün vermeyen, karşılıksız yardımı kabul etmeyen asil kişilikleriyle ortaya çıkarlar.

Yazarın ele aldığımız “Kubbede Kalan Hoş Sada” hikâyesi dolayısıyla işaret etmek istediğimiz bir başka özellik de son dönem hikâyelerine karışmış olan ironidir. Bu hikâyede yer yer belirir gibi olan ironi, 1935'ten sonra yazdığı bazı hikâyelerde daha belirgindir.

Eserleri Osmanlı Devleti'nin bütün unsurlarını bir araya getirmiş olan yazar “Ah Vatan, Vah Vatan”¹² hikâyesinde, uzun bir sergüzeştten sonra yolu İstanbul'a çıkan bir Habeş kızının portresini çizer. Hikâyede, adı “R” kısaltılmasıyla gizlenen bu kız, henüz çocukken evlerine halayık olarak girmiş ve onunla beraber büyümüşlerdir. Yıllar sonra bir seyahatinde Habeşistan dağlarını gördüğünden ona söz edince, “R”, o zamana kadar açmadığı iç dünyasını kendisine -yazara- açar. Müslüman bir ailenin çocuğu olduğunu, sonra “Gavur”ların hücum ederek köylerindeki erkekleri öldürüp kadın ve çocukları esir aldıklarını anlatır. Kendi dağlarını görmüş birine “Ah vatan, vah vatan” diye içinde o yaşa kadar sakladığı derin özlemlerini açar.

11 “Arka Sokak”, *Yedigün*, nr. 251, 29 Birincikânun/Aralık 1937 (İnci Enginün, *Halide Edib Adıvar*, Ankara 1989, s. 234-237).

12 “Ah Vatan, Vah Vatan”, *Akşam*, nr. 7537, 14 Ekim 1939 (*Kubbede Kalan Hoş Sada*, s. 156-161).

Halide Edip, hatıralarında, adını Reşe diye açıkladığı bu kadının, oğlunun dadısı olduğunu belirtir. Onun şık bir Habeş güzeli olduğunu, yüzünü hep örttüğü için sokakta dikkat çektiğini, erkekleri peşine düşürdüğünü yazar.¹³ Hikâyenin aktüel zamanı içinde elli yaşındadır Reşe. Beyaz bir erkekle evlenmiş, şişman bir Habeş kadınıdır.

1938'de yayımlanan “Balalayka Çalan Adamın Sergüzeşti”nde¹⁴ Rus İhtilali'nden sonra İstanbul'a düşmüş bir beyaz Rus konu alınır. Moskova Üniversitesinde hukuk doktorasını yapmış olan bu adam, 1921'de İstanbul'a göç etmek zorunda kalmış, 1924'te bir ara Türk Ocağı'nda balalayka çalmıştır. Çeşitli işlerden sonra taksi şoförlüğünde karar kılmıştır. Daha önce sokak çalgıcılığı yaptığı sırada, ilk gün Kurtuluş'ta bu işi yaparken karşılaştığı tavırlardan dolayı kaybolduğunu sandığı insanlığı İstanbul yakasındaki arka sokaklarda bulmuştur. Yazar, İstanbul'un semtleri arasında bir karşılaştırmaya dayandırdığı anlatımını, yaşatılması gerektiğine inandığı İstanbul ruhundan söz ederek bitirir.

Önemli bir romancı olan Halide Edip'in hikâyeleri romanlarının gölgesinde kaldığı için yeterince üzerinde durulmamıştır. Millî Mücadele hikâyelerini büyük oranda bu düşüncemizin dışında bıraksak bile, bu hükmümüz geçerliliğini kaybetmez. Diğer eserleri gibi yazarın hikâyeleri de en başta sahih baskılarının yapılmasını bekliyor. Onlar, sadeleştirilmiş hâllerleriyle değil, yeni harflerle de orijinal Türkçelerinden okunabilmelidir.

13 *Mor Salkımlı Ev*, s. 114.

14 Halide Edip, “Balalayka Çalan Adam'ın Sergüzeşti”, *Yedigün*, nr. 290, 27 Eylül 1938 (*Kubbede Kalan Hoş Sada*, s. 187-190).